TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türkiye'de Coğrafya II

ISSN 1303-9369
e-ISSN 2687-6299

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 17 • Sayı: 34 • 2019 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı **Yazı İşleri Müdürü** Salih Pulcu **Editör** Yunus Uğur **ISSN 2687-6299 e-ISSN 1303-9369**

Yayın Kurulu

Şevket Kamil Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardıç, Alim Arlı, Serhat Aslaner, Zahit Atçıl, Hediyetullah Aydeniz, Ayşe Başaran, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, Nicole Kançal-Ferrari, Fatma Samime İnceoğlu, Özgür Kavak, Abdulhamit Kırmızı, Özgür Oral, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük, Fatma Deniz Uzundağ

Danışma Kurulu

Gabor Agoston, Engin Deniz Akarlı, Cemil Aydın Evangelia Balta, Ali Birinci, Gökhan Çetinsaya, İhsan Fazlıoğlu, Mehmet Genç, Tevfik Güran, Nelly Hanna, Mehmet İpşirli, Cemal Kafadar, Mustafa Kara, Sabri Orman, Orlin Sabev, Zan Tao, Hüseyin Yılmaz

Türkçe Redaksiyon Zübeyir Berk, Ahmet Özer

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Fatih İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 pbx **Faks** 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org.tr **internet** www.talid.org

Yayın Yılı 2020

Grafik Tasarım: Salih Pulcu **Tasarım Uygulama:** Sibel Yalçın

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. MLA International Bibliography, Index Islamicus, EBSCO Publishing, Turkologischer Anzeiger ve ASOS Index gibi indekslerce taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez. Detaylı yayın bilgilendirmesi ve yazım kuralları için lütfen internet sitemize müracaat ediniz.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Cilt 17 | Sayı 34 | 2019

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türkiye'de Coğrafya II

SAYISI

DERLEME MAKALELER

Türkiye'de İdari Coğrafya Analizi Çalışmaları *367*
Zeki KODAY

Ulaşım ve Coğrafya: Türkiye'de Ulaşım Coğrafyası Literatür Analizi *381*
Muzaffer BAKIRCI

Siyasi Coğrafya Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme *421*
Hamza AKENGİN / Ayşe YAŞAR

Türkiye Turizm Coğrafyası Literatür İncelemesi *441*
Suna DOĞANER

Türkiye Şehir Coğrafyası Makaleler Bibliyografyası (1915-2016) *477*
Ahmet EMRAH SİYAVUŞ

Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası Literatürü *519*
Cevdet YILMAZ

TANITIM VE DEĞERLENDİRME MAKALELERİ

Şehir Coğrafyacısı olarak Prof. Dr. Erol Tümertekin *561*
Meryem HAYIR KANAT / Ali YİĞİT

Sırrı Erinç'in Bölgesel Coğrafyanın İlke ve Yöntemleri ile İlgili Literatüre Katkıları *583*
Ali YİĞİT

Ord. Prof. Ali Tanoğlu'nun Ziraat Coğrafyasıyla İlgili Çalışmalarına Bakış *609*
Süheyla AKOVA / Mesut DOĞAN

Ord.Prof. Ali Tanoğlu ve "Enerji Kaynakları" Kitabı ve Coğrafya Bölümlerinde Enerji Konulu Çalışmalar *631*
İsmet AKOVA

Nüfus Coğrafyası Çalışmalarıyla Ord.Prof. Ali Tanoğlu *655*
Özlem SERTKAYA DOĞAN

Türkiye Coğrafyası Alanında İki Eser: Türkiye Ekonomik Coğrafyası ve Türkiye Turizm Coğrafyası *677*
Saliha KODAY

Lisansüstü Tezlerde Türkiye'nin Kırsal Yerleşmeleri *695*
Barış TAŞ

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 17, Sayı 34, 2019, 561-582

Şehir Coğrafyacısı Olarak Prof. Dr. Erol Tümertekin

Meryem HAYIR-KANAT*

Ali YİĞİT**

Giriş

Prof. Dr. Erol Tümertekin, onlarca kitap, yüzü aşkın makale çalışması ile Türk coğrafyasının gelişmesinde ve olgunlaşmasında büyük katkıları olmuş bir bilim insanıdır. Bu makalede, Tümertekin'in coğrafi çalışmalarının bir kısmını oluşturan ve özellikle son dönem çalışmalarının ağırlıklı kısmını teşkil eden şehir ile ilgili çalışmaları ele alınmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi uygulanmış, şehir ile ilgili yazmış olduğu kitapları ve makaleleri içerik ve yöntem açısından irdelenmiştir. Uygulamalı coğrafya çalışmalarının ağırlıkta olduğu bu yayınların ilki Tümertekin'in doktora tezi olan "***Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu***" adlı çalışmadır. Türkiye'de sanayinin coğrafyanın inceleme alanları arasına girmesine neden olan bu çalışmada, Karabük şehrinin gelişim süreci yer almaktadır. Tümertekin, şehir coğrafyası ile ilgili çalışmaları daha ziyade sanayinin kuruluş yeri temelinde ele almıştır. Tümertekin'in ikinci kitabı, 1965 yılında yayınlanan *Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması*, hocanın başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin farklı şehirlerinde yapmış olduğu uygulamalı çalışmalar sonrasında yazdığı ve Türkiye'de şehir coğrafyası üzerine yayınlanmış ilk eserdir. Daha sonraki yıllarda şehir sanayi ilişkisini genelde İstanbul özelinde ele aldığı pek çok araştırmaya imza atmıştır. Tümertekin'in şehir konusunda yaptığı son çalışma

* Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, mhayir@yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3190-3144.

** Doç. Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, aliyigit@uludag.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3303-5122.

Geliş/Received: 02.08.2018 • Kabul/Accepted: 15. 04.2019.

olan "***İstanbul: Une métropole Anatolienne* (İstanbul: Bir Anadolu Metropolü)**" İstanbul üzerine yaptığı çalışmaların ve birikiminin özeti niteliğindedir.

Prof. Dr. Erol Tümertekin (23 Temmuz 1926 – 15 Mayıs 2012)

Tümertekin, 23 Temmuz 1926 tarihinde İstanbul'da doğdu. 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra, 1950 yılında aynı kurumda Beşeri ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü'ne asistan olarak atandı. 1952'de "Dr.", 1956'da "Doçent" ve 1964'te de "Prof." unvanlarını aldı. 23 Temmuz 1993 tarihinde uzun yıllar bölüm başkanlığını yaptığı İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden emekli oldu. (Özgüç, 2006[1]). Hocanın emeklisi olmaz düşüncesinin yaşayan örneği oldu. Emeklilik sonrasında Mimar Sinan Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, Şehir Bölge Planlama Bölümlerinde derslerine uzun yıllar devam etti.[2] Bu dönemde kitap ve makale gibi bilimsel çalışmalarından hiç uzaklaşmadı. Öğrencisi ve meslektaşı Nazmiye Özgüç ile Türkiye'de coğrafya eğitimi gören öğrencilerin temel kaynağı olan kitapları yayınlamaya devam etti.[3]

I. Tümertekin'in Şehir Coğrafyası ile İlgili Kitapları

Tümertekin'in yenilenmiş baskı kitapları da dâhil olmak üzere 29 kitabı yayınlanmıştır. Bu kitaplardan önemli bir kısmı hocanın her zaman eksikliğinin çekildiğini belirttiği ders kitaplarıdır. Ders kitabı olarak kullanılan ilk eseri 1962 yılında yayınlanan "***Beşeri ve İktisadi Coğrafyaya Giriş***" kitabıdır. 1967'de "Amerika Birleşik Devletleri Coğrafyası" ve 1970'de "***Anglo-Amerika***" bölgesel coğrafya dersleri için kaynak eser olarak yazılmıştır. 1969 yılında "***Sanayi Coğrafyası***", 1976 yılında "***Ulaşım Coğrafyası***" (1987'de ikinci baskı), 1978'de "***Beşeri Coğrafyaya Giriş***" (1984'de 2. Baskı), 1983'de oğlu Alp Tümertekin ile çevirdiği "***Pazarlama Coğrafyası***" sistematik olarak konuları ele alan kaynak ders kitabı niteliğindedir. Ağırlıklı olarak derleme olan bu kitaplar Türk coğrafyasına kaynaklık etmiş, zaman içerisinde güncellenerek yeni baskıları yapılmıştır. Halen coğrafya bölümü ve coğrafya öğretmenliği okuyan öğrenciler için en temel başvuru kaynağı niteliğinde olan "***Beşeri Coğrafya***" kitabı 17 baskı, "***Ekonomik Coğrafya***"

---

1 Nazmiye Özgüç, "Prof. Dr. Erol Tümertekin", *İnsan ve Mekân, Prof. Dr. Erol Tümertekin'e 80.Yıl Armağanı* içinde, haz. Nazmiye Özgüç, Ayşe Nur Timor, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2006, s. 1-17.

2 Ayrıntılı bibliografi için bkz. Nazmiye Özgüç, "Prof. Dr. Erol Tümertekin'in Biyografisi", https://www.academia.edu/3189930/Prof.Dr.Erol_Tümertekinin_Biyografisi, erişim 2.07.2018

3 Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Coğrafya: Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*, 3. Baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi, Ocak 2014; Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Ekonomik Coğrafya - Küreselleşme ve Kalkınma*, değiştirilmiş 16.baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi, Ocak 2018; Erol Tümertekin, Nazmiye Özgüç, *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, 18. baskı, İstanbul: Çantay Kitabevi, Ocak 2019.

kitabı 16 baskı yapmıştır. Tümertekin, Hamit İnandık ile birlikte orta öğretim ders kitapları da yazmıştır.[4]

1.1. Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu

Ders kitabı olarak düşünülmüş ve yazılmış kitapların yanı sıra çok sayıda araştırma kitabı da söz konusudur. İlk kitap doktora tezinden üretilmiştir. *Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu* (1954)[5], sanayileşme ve şehirleşme ilişkisini ele alan bir bilimsel araştırma kitabıdır (Şekil 2). Toplam XII+275 sayfa olan araştırma kitabı yazıldığı dönem itibarı ile Türkiye'de örneği olmayan uygulamalı coğrafya çalışması olarak daha sonra yapılacak coğrafya araştırmaları içinde temel kaynak niteliğindedir. Tümertekin'in yaptığı çok yönlü ve "uygulamalı coğrafya" konulu çalışmalarıyla "geleneksel" türdeki çalışmalarının dışında, "çağdaş" yöntembilimle ele alınan yeni konuların ülkemiz coğrafyasında yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur. "Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu'' konulu doktora tezi, coğrafyadaki "sistematik uygulamalı coğrafya'" çalışmalarına bir örnek olurken, "Sanayi Coğrafyası"nın da Türkiye'deki coğrafi inceleme alanları arasına girmesine yine o yol açmıştır.[6]

1.2. İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. Bir Tatbikî Coğrafya Çalışması

Tümertekin, 1960'lardan beri kendisine araştırma alanı, coğrafyacı terimiyle "arazi" olarak seçtiği İstanbul ile ilgili çeşitli coğrafi konularda 4 ayrı kitap ve 23 makale yayınlamıştır. Tümertekin'in İstanbul ile ilgili ilk kitabı *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. Bir Tatbikî Coğrafya Çalışması* adı ile yayınlanmıştır.[7] İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları arasında yer alan bu eser VII+76 sayfa ve 24x17 cm. ebadında olup karton kapaklıdır. Bu eserde Tümertekin, uygulamalı coğrafya çalışmalarına bir yenisini eklemiştir. Bu kitabın yayınlandığı tarihlerde uygulamalı coğrafya çalışmaları yok denecek kadar azdı. Mevcut çalışmalar yine Tümertekin tarafından yapılmış olan çalışmalardı. Eserde, Bomonti Sanayi bölgesinin kuruluş nedenleri ve gelişim süreçleri ele alınmış, planlama yapılmadan bir bölgenin sanayi bölgesi haline gelmesinde etkili olan dinamikler ortaya konulmuştur. Bomonti Sanayi Bölgesi'nin oluşumunda en önemli faktörün, ucuz iş gücü olduğu tespit edilmiş; ayrıca şehre yakın ve boş arazinin burada olması da

4 Hamit İnandık ve Erol Tümertekin, *Ortaokul Coğrafya I*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1962; Hamit İnandık ve Erol Tümertekin, *Ortaokul Coğrafya II*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1955.

5 Erol Tümertekin, *Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No.16, 1954.

6 Nazmiye Özgüç, "*Prof. Dr. Erol Tümertekin'in Biyografisi*" https://www.academia.edu/3189930/Prof.Dr.Erol_Tümertekinin_Biyografisi, erişim 2.07.2018.

7 Erol Tümertekin, *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. Bir Tatbikî Coğrafya Çalışması*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No.48, 1967. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı Yayınları, 1997, s.101-143.)

önemli faktörler arasında gösterilmiştir. Pek çok sanayi bölgesi için önemli olan ulaşım faktörünün, Bomonti için dikkate alınmadığını tespit etmiştir. Kitapta sanayi bölgesinin yakınında bulunan gecekondularda oturanlar kökenlerine göre tasnif edilmiş, tablo haline getirilmiştir. Bu tablodan hareket ile Bomonti çevresinde Karadeniz Bölgesi illerinden gelenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı belirlenmiştir. Gecekondu dışı konutlar ile de iç içe olan Bomonti sanayi bölgesi, kent içi sanayi bölgesi konumundadır. Kitap içerisinde 1965 tarihi itibarı ile İstanbul'daki planlı sanayi bölgelerini de tablo halinde bulmak mümkündür. Bölgede yer alan sanayi tesisleri değişik özelliklerine göre tasnif edilmiş, sanayi kolları ve özellikleri üzerinde durulmuştur. İlk kurulduğu dönemde (1892) şehrin kenarında yer alan sanayi bölgesi olan Bomonti, 1950'li yıllardan sonra göçle gelen nüfusun sanayi bölgesi çevresine yerleşmesi ile şehir içi sanayi bölgesine dönüşmüştür. Kitapta sahanın değişik özelliklerini gösteren 7 adet harita kullanılmıştır.

İstanbul'da 1950 sonrasında artan sanayileşme dalgasının kentin gelişmesine olan etkisini; sanayi, yerleşme ilişkisini ele alması açısından şehir coğrafyası çalışması olarak bir klasik haline gelmiştir. Bomonti bölgesi ile ilgili daha sonraki yıllarda Nazmiye Özgüç danışmanlığında Hüsniye Doldur yüksek lisans tezi yapmıştır.[8]

1.3. İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri

Tümertekin'in İstanbul üzerine yazdığı 2. Kitabı *İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri* adlı araştırmasıdır.[9] Kitap, sanayi faaliyetlerinin şehir içi dağılışında rol oynayan faktörleri araştırmak ve ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmanın sonuçlarına yer vermektedir. Tümertekin'in eserlerinin çoğunda olduğu gibi kitap Türkçe ve İngilizce olmak üzere X+133 sayfa olarak bir arada yayınlanmıştır. Kitabın ilk 49 sayfasında araştırma sonuçlarına Türkçe olarak yer verilmiştir. Bu bölümde çalışmaya ait fotoğraflar ve şekiller (haritalar) bulunmaktadır. Görsel materyaller çalışmanın İngilizce metninin olduğu ikinci kısımdadır ve görselin altında İngilizce ve Türkçe metinler vardır (s. 55-133).

Kitabın giriş bölümünde sanayinin kuruluşunda etkili olan şartlar üzerinde durulmuş ve İstanbul'daki sanayi toplanma alanlarına yer verilmiştir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve veriler anketlerle toplanmıştır. Çalışma, 1968 yılında 20'den fazla çalışanı olan 700 işletme üzerinde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması sonuçlarına göre, İstanbul sanayinin kuruluş yeri üzerinde etkili olan faktörler ortaya konmuştur. Matbaacılık, madeni eşya, dokuma, giyim eşyası, ilaç ve plastik işleme sanayi kolları olmak üzere altı (6) sanayi kolu ayrı bölümler

8 Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

9 Erol Tümertekin, *İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri* - Analysis of the Location of Industry in Istanbul, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No.71, İstanbul Üniversitesi Yayın No. 1808, 1972. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları 50, 1997, s.144-183.)

halinde incelenmiştir. Bölümlerde her sanayi kolunun özellikleri ve İstanbul'daki dağılımlarına yer verilmiştir. Çalışmada 16 şekil (harita), 19 fotoğraf kullanılarak metin görsel bakımdan zenginleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda sanayi tesisleri şehrin içerisinde olanlar ve şehrin dışında olanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Şehrin içerisindeki tesisler küçük, eski ve yer yer daha yoğun dağılışa sahipken; dışındakiler ise büyük ve yeni tesisler olarak tasnif edilmiştir. Şehrin dışındaki sanayi tesislerinin, şehrin fonksiyonlarını kendilerine çektiği çalışmada üzerinde durulan bir diğer önemli husustur. Uygulamalı coğrafya çalışmaları açısından önemli ve öncü olan *İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri* kitabı literatürdeki yerini almıştır.

1.4. Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration

İstanbul serisinin üçüncü kitabı Nazmiye Özgüç ile birlikte kaleme aldığı *Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration*[10] adlı 56 sayfalık kitaptır. Kitap giriş ve sonuç bölümleri dahil dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye'nin üç büyük şehri olan İstanbul, İzmir ve Ankara şehirlerinin nüfuslarına dahil olan ve bu illerde doğmayan nüfus oranları, 1960 ve 1965 verilerine göre tablo haline getirilmiştir. İkinci aşamada İstanbul ve İzmir nüfuslarında yurt dışı doğumlular yine tablo halinde verilmiştir. Üçüncü aşamada üç büyük şehre hangi illerden insanların geldiği ile ilgili üç tablo daha oluşturulmuş ve ayrıca 67 il idari sınırını gösteren bir harita kullanılmıştır. Daha sonra da İstanbul'a dışarıdan gelenlerin dağılışını ele alan çalışmanın metodu açıklanmıştır. Burada göçmenlerin yerleşmek için seçtikleri kısımlar ve göçmenlerin geldikleri illere göre sınıflanması esas alınmıştır. Giriş bölümünde ayrıca İstanbul'un ilçe sınırlarını gösteren haritaya da yer verilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde, İstanbul doğumlular mahalleler bazında haritalanmıştır. Ardından İlçelere göre İstanbul doğumlular ve dışarıda doğanların oransal dağılım tablosuna yer verilmiştir. Tabloda Gaziosmanpaşa, Zeytinburnu ve Eyüp gibi sanayi alanlarını barındıran ilçelerde İstanbul'da doğmayanların oranının daha fazla olduğu ortaya konulmuştur. İstanbul mahallelerinde ikamet eden ve İstanbul doğumlu olmayanlar orijinlerine göre haritalanmıştır. Sivas, Rize, Yugoslavya doğumlu olanların dağılımında gruplaşmaların olduğu yapılan haritalarda dikkat çekmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde ise ilçeler, mahalle ölçeğinde ele alınmıştır. Buralarda İstanbul dışında doğanların oranı ve nerelerde doğdukları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Beykoz ilçesinin Boğaz kıyısında yer alan iki mahallesi Kanlıca ve Çubuklu ile Gümüşsuyu'na ait göçmen nüfusun dağılım haritası yapılmıştır.

10 Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, *Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration,* İstanbul: Çağlayan Yayınevi, 1977.

Rize, Kastamonu, Trabzon ve Giresun doğumluların bu mahallerde ağırlıkta olduğu ortaya konmuştur. Üsküdar'ın Küplüce ve Beylerbeyi mahallelerinde ise Giresun, Rize ve Trabzon doğumlular yüksek çıkmıştır. Göçmenlerin yoğun olduğu bir diğer nokta olan Ümraniye'de ise Yugoslavya, Giresun, Rize ve Sivas doğumlular yerleşmiştir. Eyüp'te ise Doğu Karadenizliler, yurt dışında doğanlar ve Balıkesir'in Gönen ilçesinden gelenlerin oranları fazladır. Gaziosmanpaşa'da Bulgaristan ve Yugoslavya doğumluların oranı fazladır. Zeytinburnu'nda Kastamonu ve Giresunlular fazladır. Mahalle hatta sokak ölçeğinde kümelenmelerin olduğu İstanbul'un ilçe ve mahallelerinde göçmenlerin yerleşmesinde hemşeri olmanın önemli olduğu çalışmanın ortaya koyduğu çok önemli bir sonuçtur. Toplam 16 harita ve 6 tablonun yer aldığı kitap İstanbul'da göçmelerin dağılımı ile ilgili başyapıt niteliğindedir.

1.5. İstanbul'da Nüfus Dağılışı

Tümertekin'in İstanbul ile ilgili dördüncü kitabı olan *İstanbul'da Nüfus Dağılışı*[11] İstanbul serisinin son kitabıdır. İstanbul nüfusunun 1960-1975 yılları arasında geçirdiği değişimi ve nedenlerini ele alan kitap 97 sayfadır. Beş yıllık dönemler halinde nüfus artışını frekans ve yüzde olarak tablolar halinde veren araştırma, DİE[12] nüfus verilerini kullanmıştır. İstanbul'un ilçelerindeki nüfus artışı ve nedenleri üzerinde durulmuş, nüfusta meydana gelen değişim beş yıllık dönemlere göre ilçe ve mahalle ölçeğinde haritalanmıştır. Nüfus dağılımında meydana gelen değişim ortaya konduktan sonra nedenleri üzerinde durulmuş, beşeri ve fiziki faktörler ile dağılım arasında ilişki kurulmuştur. Sanayi faaliyetleri ve göçler nüfus dağılımı üzerinde en fazla etkisi olan nedenler olarak gösterilmiştir. Topoğrafyanın nüfuslanma üzerindeki etkisi ile Marmara Denizi kıyıları İstanbul Boğazı kıyılarına göre daha yoğun nüfuslanmış yerler olarak tespit edilmiş ve haritalanmıştır. Toplam 12 harita ve 5 tablo kullanılan kitap, 1960 ve 1970'li yıllara ait son derece detaylı bilgiler içermektedir. Araştırmanın verileri DİE- Nüfus sayımı sonuçları ve saha gözlemlerine dayanmaktadır.

1.6. Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması

Tümertekin İstanbul üzerine yaptığı şehir çalışmalarının yanı sıra Türkiye geneline de mercek tutmuştur. *Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması*[13] adlı çalışması ile yine bir ilke imza atarak Türkiye şehirlerini topluca ele alan ilk şehir coğrafyası kitabını yazmıştır." Bu kitap toplam 43 sayfadan oluşmaktadır.

---

11 Erol Tümertekin, *İstanbul'da Nüfus Dağılışı - La Distribution de la Population en Istanbul*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, No.104, 1979. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı Yayınları 50, 1997, s. 202-236.)

12 DİE, Devlet İstatistik Enstitüsü 1960, 1965, 1970 ve 1975 nüfus sayımı sonuçları

13 Erol Tümertekin, *Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması, A Functional Classification of Cities in Turkey*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını, no. 43, 1965.

Tümertekin'in Türkiye şehirlerini genel olarak ele aldığı ikinci kitap 1965 yılında yayınlanan ilk kitabın genişletilmiş ve yenilenmiş halidir. İÜ Coğrafya Enstitüsü yayınları arasında olan *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*[14] kitabı toplam XVI+189 sayfa olup, ilk 90 sayfası Türkçedir. Kitap on bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölümde*, Türkiye'deki şehirleşme süreci ele alınmıştır (s. 1- 21). Şehirleşmenin tanımı yapılmış, şehirleşmeye neden olan süreçler ortaya konulmuş, Türkiye'deki kır ve şehir nüfus oranlarındaki artış ve değişim tablolar halinde verilmiştir. Haritalar kullanılarak 1935, 1950, 1955 ve 1970 dönemine ait şehirlerin dağılımı yapılmış; dönemler arasında kıyaslamalarla birlikte yeni ortaya çıkan kentsel yerleşme alanları nedenleri ile açıklanmıştır. 1935-1940 arasında gelişen 19 yeni kentsel yerleşme belirlenmiştir. 1940-1945 döneminde 7 yerleşme, 1945-1950'de döneminde de 7 yerleşme olmak üzere, 1940'lı yıllarda 14 tane yerleşme şehir haline gelmiştir. İkinci Dünya Şavaşı'nın yarattığı ekonomik büyümedeki olumsuz etkiler yatırımları yavaşlatmış, bunun sonucu olarakta kentleşmede yavaşlama olduğuna vurgu yapılmıştır. 1950'den sonra marşal yardımlarının da etkisiyle yaşanan gelişmelere bağlı olarak yeni şehirlerin ortaya çıktığını kitaptaki haritalardan kolayca anlamak mümkündür. 1950-1960 döneminde 51 tane yeni şehir ortaya çıkmıştır. Yeni şehirlerin 1950-55 döneminde özellikle Marmara ve Ege Bölgelerinde, 1955-1960 döneminde ise Karadeniz ve güneyde Adana yöresinde çoğaldığı görülmektedir. 1960-1965 döneminde İstanbul ve İzmir çevresi yeni şehirlere sahne olurken, şehirleşme hareketinin önemli ölçüde İç Anadolu ve Doğu Anadolu'ya sıçradığı dikkati çeker. 1965-1970 döneminde ise şehirleşmenin yurt sathına yayılma hareketi devam etmiştir. Eser içinde dönemsel nüfus gelişimini anlatmak için 11 tane dağılım haritası bulunmaktadır. 12. haritada 1965 yılı verilerine göre 5.000'den fazla faal nüfusu olan şehirlerin büyüklüklerine göre dağılışı yapılmıştır. Kitapta ayrıca tablolar ile yerleşmelerin büyüklükleri verilmiştir. Şehirleşmenin neden olduğu sorunlar üzerinde durulmuştur.

Kitabın *ikinci bölümü* "Faal Nüfus ve Fonksiyonları" adını taşımaktadır (s. 23-39). Bu bölümde 10.000 ve daha fazla nüfusa sahip olan şehir yerleşmelerindeki faal nüfus, çalıştıkları ekonomik faaliyet koluna göre tasnif edilmiş ve bununla ilgili tablolar verilmiştir. Bu bölümde 10 tablo bulunmaktadır.

Üçüncü Bölümde "Şehir Fonksiyonları, Zirai Fonksiyon ve Şehirsel Yerleşmeler" ele alınmıştır (s. 40-47). Bu bölümde öncelikle şehrin fonksiyonları ve özellikle ziraat fonksiyonu üzerinde durulmuştur. Buna neden olarak sanayileşmenin o dönemler itibarı ile tarıma dayalı olması ve bu durumun şehirleşmedeki katkıları görülmüştür. Sonrasında da Türkiye'de ziraat şehiri olarak tanımlanabilecek örnek yerleşmelere yer verilmiştir.

14 Erol Tümertekin, *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar - Urbanization and Urban Functions in Turkey,* İstanbul Üniversitesi Coğrafya enstitüsü Yayını, no. 72, 1973.

Kitabın *dördüncü bölümü* "Sınıflandırma" başlığını taşımaktadır (s. 48-53). Bu bölümde literatür ışığında şehir sınıflandırmasının nasıl yapılacağı vurgulanmış ve Türkiye'deki şehirler fonksiyonel sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Kitabın *beşinci bölümünde* "Ziraat Kasabaları" ele alınmıştır (s. 55-65). Ekonomik faaliyet olarak, ziraatin nüfuslanmada önemli yeri olan kasaba yerleşmeleri incelenmış ve bu yerleşmelerin dağılış haritaları oluşturulmuştur.

Kitabın *altıncı bölümünde* "sanayi şehirleri" ele alınmış, özellikleri belirtilmiş ve dağılışı yapılmıştır (s. 66-73). Sanayi şehirleri büyüklüklerine göre sınıflandırmaya tabi tutulmuş, nüfus artışı ile sanayileşme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sanayi şehirlerinin, sanayi tesislerinin ve sanayide çalışan nüfusun dağılımı haritalanmıştır.

Yedinci bölümde "Gayri muayyen faaliyetlerin hakim olduğu şehirler (Askeri Merkezler)" üzerinde durulmuştur (s. 74-77). Bu grupta yer alan şehirler tablo ile gösterilmiş ve dağılış haritaları oluşturulmuştur.

Kitabın *sekizinci bölümü* "Genel Hizmetlerin Hakim olduğu Şehirler (Memur Şehirleri)" ele alınmış genel özellikleri ortaya konulduktan sonra bu gruba giren şehirler tablo halinde gösterilmiş ve dağılım haritaları yapılmıştır.

"Maden Kasabaları" kitabın *dokuzuncu bölümünde* ele alınmış (s. 84-86), o dönem itibarı ile nüfusu 10.000'in üzerinde olan 7 maden kasabasına ait nüfus miktarı ve artış oranlarının olduğu tablo ile dağılım haritasına yer verilmiştir. Kitabın *onuncu bölümünde* ise sonuç ve gelecek tahminlerine yer olmaktadır (s. 87-90).

Genel itibarı ile Türkiye şehirlerinin tasnif edildiği kitap, bir araştırma kitabıdır. DİE'den elde edilen ikincil veriler kullanılarak tablo ve grafikler (haritalar) oluşturulmuş, Türkiye şehirleri fonksiyonel ve gelişim süreçleri açısından analiz edilmiştir. Orijinal bir araştırma çalışması olan kitap, aynı zamanda şehir coğrafyası dersleri için kaynak ders kitabı olabilecek bir çalışmadır.

1.7. Bursa: Nordwestanatolien

Tümertekin'in Bursa üzerine olan araştırması 1970'li yıllarda bir Alman ve Türk ekip ile yürütülen araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. *Bursa: Nordwestanatolien*[15] adı ile yayınlanan kitap Reinhard Stewig, Bedriye Tolun, Ruhi Turfan, Dietrich Wiebe ve diğerleri ile birlikte kaleme alınmış, 1980'de Kiel Coğrafya yayınları arasında 51. cilt olarak yer almıştır. XXVI+335 sayfadan, 253 tablodan ve 19 şekilden oluşmaktadır.[16]

15 Reinhard Stewig, Erol Tümertekin, Bedriye Tolun, Ruhi Turfan, Dietrich Wiebe vd., *Bursa: Nordwestanatolien*, Kiel: Kieler Geographische Schriften, Band 51, 1980.

16 Ali YİĞİT ve Meryem HAYIR-KANAT, Reinhard Stewig'in Bursa Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 17, Sayı 33, 2019, 339-355

1.8. İstanbul İnsan ve Mekan

Tümertekin'in şehir coğrafyası ile ilgili son kitabı, İstanbul ile ilgili daha önce yapmış olduğu çalışmaların bir kısmının toplandığı ve Tarih Vakfı tarafından yayınlanan eserdir. *İstanbul İnsan ve Mekan*[17] adını taşıyan kitabın giriş kısmını oluşturan ilk 37 sayfasında genel olarak coğrafya ve kitap üzerine düşüncelere ve İstanbul şehrinin gelişimine değinilmiştir. Daha sonra İstanbul ile ilgili daha önce yayınlanmış 3 kitap ve 5 makale orijinal hallerine yakın şekilde kitapta yer almıştır.

Kitaplar:

1. *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti (Bir Tatbiki Coğrafya Çalışması)* (s. 101-143)
2. *İstanbul Sanayinde Kuruluş Yeri* (s. 144-183)
3. *İstanbul'da Nüfus Dağılışı* (s. 202-236)

Makaleler:

1. "İstanbul ve Çevresinde Sanayi: Özellikler ve Dağılış" (s. 38-64)
2. "İstanbul çevresinde sanayinin yeni Yığılma Alanları" (s. 65-81)
3. "Boğaziçinde Coğrafi Görünümü Değiştiren Bir Faktör Olarak Sanayi" (s. 82-101)
4. "İstanbul'da Merkezi İş Alanları" (s. 184-201)
5. "İstanbul'da Nüfusun Doğum Yerlerine Göre Dağılışı" (s. 337-270)

II. Tümetekin'in Şehiri Konu Alan Makale ve Bildirileri

Tümertekin'in doçentlik dönemi çalışmaları arasında yer alan "**İzmir'de sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve dağılışı**"[18] adlı makale Türk Coğrafya Kurumu'nun VI. Kongresi'nde sunulan bildirinin metnidir. İzmir'in Türkiye'nin 2. önemli sanayi alanı olması çalışmanın yapılmasının önemli nedeni olarak gösterilmiştir. Araştırmada üzerinde durulan iki önemli nokta; İzmir sanayisinin Türkiye sanayindeki yeri ve İzmir'de sanayi faaliyetlerinin dağılışı olmuştur. İzmir sanayisinin Türk sanayisindeki katma değeri, diğer önemli sanayi şehirleri ile kıyas yapılarak tablolar halinde verilmiştir. İzmir sanayisi, sanayi kollarına göre incelenmiş, Türkiye sanayinde yer aldığı konum grafik ve tablolar ile gösterilmiştir. Sanayi kollarına göre tesislerin dağılış haritası yapılmıştır. 1950 yılı verileri ile İstanbul ve İzmir sanayisi çalışan sayısına göre kıyaslanmıştır. İzmir'in İstanbul'a göre daha küçük ölçekli sanayi tesislerine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Sanayide çalışan nüfusun özellikleri ve nüfusun sanayi kollarına dağılışı tablolaştırılmıştır. Toplam 1 harita, 8 grafik ve 9 tablonun yer aldığı araştırma, yapıldığı dönem itibarı ile İzmir sanayisi ile ilgili geniş bilgiler vermektedir. Araştırmanın şehir coğrafyası ile ilgili bu çalışmaya dahil edilmesinin nedeni sanayi faaliyetleri ile şehirsel gelişmenin ve şehir nüfusu dağılımının iç içe olmasındandır.

---

17 Erol Tümertekin, *İstanbul: İnsan ve Mekan,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 50, 1997.

18 Erol Tümertekin, "İzmir'de sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve dağılışı", *Türk Coğrafya Dergisi,* no. 21, 1961, s. 45-62.

"**İstanbul'da sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve Türkiye sanayiindeki yeri**"[19] adlı makale Sanayi Sayımı verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Makalede, 1950 yılı öncesinde sanayinin durumunu ortaya koymaya yönelik sağlıklı verilerin olmadığına değinilmiştir. 1927 sanayi tahrirleri (kayıtları), 1932-1941 yılları arasındaki sanayi sayımları, 1945 yılına kadar ki nüfus sayımlarının ilgili bölümlerinde yer alan eksik verilere dayanarak sanayinin 1950 öncesindeki durumu, Türkiye ve İstanbul bağlamında ele alınmıştır. Türkiye'de derli toplu ilk sanayi ve iş yerleri sayımı 1950 yılında gerçekleştirilmiştir. Makale de esas itibarı ile 1950 sonrasındaki sanayi kayıtları esas alınarak oluşturulmuştur. Sanayi tesislerini faaliyet koluna ve çalışan sayısını esas alarak büyüklüğüne göre sınıflandıran çalışma, bir yandan da Türkiye'de sanayi verilerinin nasıl toplandığına değinmiştir. İstanbul sanayisini, resmi istatistikleri oluşturmak amacıyla Sanayi Anketleri verileri üzerinden değerlendiren çalışma, ikincil verilerin kullanıldığı nicel bir araştırmadır. İstanbul'daki sanayi faaliyetlerine odaklanan makale, daha çok sanayinin kayıt altına alınması ve tasnifi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda şehir ile ilişkisi olan diğer makalelerden farklı bir konumdadır. Toplam 10 şekil ve 23 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul'da sanayi faaliyetlerinin gelişmesinde başlıca neden olarak; pazar, işçi, sermaye, ulaşım faktörleri önemli olarak mütalaa edilmiştir. Çünkü İstanbul sanayisi daha ziyade hafif sanayi kolları olarak değerlendirilmiştir. Bu makale "**L'activité industrielle a Istanbul**"[20] adı ile Fransızca olarak da yayınlanmıştır.

"**Population of Istanbul: Pattern and changes, 1955-1960**"[21] adlı çalışma Martin Dulgarian ile birlikte gerçekleştirilmiştir. İstanbul nüfusunu ve değişimini ele alan çalışma 1955-1960 döneminde yaşanan değişim üzerinde durmuştur. Türkiye'de iç göçlerin başladığı ve İstanbul'un hızla göç aldığı bu dönemi ele alan makalenin ilk kısmında, Türkiye şehirlerindeki nüfus artışı ele alınmıştır. İstanbul'un nüfus yoğunluğu eski yerleşim bölgelerinde mahalle ölçeğinde, çevre yerleşim bölgelerinde diğer idari birimlere göre hesaplanarak 1960 yılına ait nüfus yoğunluğu haritası elde edilmiştir. Yine 1955 ve 1960 yılı nüfus sayımları esas alınarak yerleşmelere göre nüfus değişim haritası oluşturulmuştur. Kullanılan iki harita incelendiğinde nüfus yoğunluğunun seyrek olduğu banliyö alanlarında, nüfusun çok daha hızlı artığı görülebilmektedir. İstanbul nüfusunun bir başka özelliği de İstanbul'da yaşayanların yarıya yakınının mübadele ile gelmiş ya da Türkiye dışında doğmuş olanlardan oluşuyor olması olarak tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan üçüncü harita ise İstanbul'un idari sınırlarını göstermektedir.

---

19 Erol Tümertekin, "İstanbul'da sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve Türkiye sanayiindeki yeri", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, sy. 10, 1961. s. 105-125.

20 Erol Tümertekin, "L'activité industrielle a Istanbul", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 7, 1961, s. 35-52.

21 Erol Tümertekin ve Martin Dulgarian, "Population of Istanbul: Pattern and changes, 1955-1960", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 8, 1962, s. 51-70.

Tümertekin "Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu" konulu doktora tezini hazırlarken, saha çalışmalarında bulunduğu Karabük şehrinin kuruluşunu konu alan bir bildiri kaleme almıştır. Söz konusu bildiri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde düzenlenen bir konferansta sunulmuş ve yayınlanmıştır. "**Karabük'ün kuruluşu**"[22] adlı bu çalışmada 1937 yılında kurulan demir çelik fabrikasının kırsal bir yerleşmeyi nasıl şehir haline getirdiği anlatılmıştır. Sanayi şehirlerinin gelişim süreçlerini anlama açışından önemli bir çalışmadır.

"**İzmir şehrinde nüfus dağılışı**"[23] ("**Population distribution in Izmir**")[24] Tümertekin'in İzmir Eğitim Enstitüsü'nde coğrafya öğretmeni olarak görev yapan Cevat Korkut ile birlikte kaleme aldığı bir makaledir. Makalenin Türkçe metni 9 sayfa, 3'ü metin içerisinde 2'si ayrı ve büyük olarak basılmış 5 harita ve 2 fotoğraftan oluşmaktadır. İzmir'de nüfusun yoğunluğunun dağılışı haritalar ile ortaya konulduktan sonra yorumlanmıştır. Nüfusun en yoğun olduğu kesimler olarak km² 206.000 kişi ile eski iskan alanları tespit edilmiştir. Yoğunluğun en seyrek olduğu alanlar ise şehrin çevresindeki yerler ve merkezi iş sahası olan alanlar olarak vurgulanmıştır.

"**İstanbul'un Merkezî İş Sahaları**[25] ("**Central Business Districts of Istanbul**")[26] adlı makale İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi'nde Türkçe, Review of the Geographical Institute ve Colloque International de Géographie Appliqué'de ise İngilizce olarak basılmıştır. Araştırmada İstanbul'da dokuz (9) farklı merkezi iş alanı olduğu ortaya konulmuştur. Haritalar İstanbul Planlama Bürosu'nun haritalarından faydalanılarak elde edilmiştir. Merkezi iş alanları haritası oluşturulurken ilk etapta 1:1500 ölçekli haritalardan, 1:10.000 ölçekli haritalar elde edilmiştir. Bu haritalarda Aksaray, Eminönü, Karaköy, İstiklal Caddesi, Osmanbey, Mecidiyeköy, Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy merkezi iş alanları olarak belirlenmiştir. İngilizce metni 16 sayfa olan makalede merkezi iş alanlarını göstermek üzere 3 şekil (Harita), 14 fotoğraf kullanılmıştır.

---

22 Erol Tümertekin, "Karabük'ün kuruluşu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Konferansları, Cilt 5, 1962.

23 Erol Tümertekin ve Cevat Korkut, "İzmir şehrinde nüfus dağılışı", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, no.14, 1964, s. 123-131.

24 Erol Tümertekin ve Cevat Korkut, "Population distribution in Izmir", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 9, 1964, s. 108-116.

25 Erol Tümertekin, "İstanbul'un Merkezî İş Sahaları", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, no.16, 1967, s. 18-37. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları 50, 1997, s. 185-201)

26 Erol Tümertekin, "Central Business Districts of Istanbul", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 11, 1965-1968, s. 21-37; Erol Tümertekin, "Central Business Districts of Istanbul", *Colloque International de Géographie Appliqué*, 1968, s. 247-255.

İstanbul'un merkezi iş alanlarındaki büyümeyi ve değişimi ele alan "**The growth and changes in the central business districts of Istanbul**"[27] adlı makalede dört adet harita kullanılmıştır. Bunlar merkezi iş alanlarından Karaköy, Taksim ve Kadıköy'e ait iş yerlerinin dağılımını gösteren haritalar ile İstanbul'da iş yerlerinin yoğun olarak bulunduğu 38 noktayı gösteren lokasyon haritasından oluşmaktadır. Merkezi iş alanlarındaki gelişmeyi ortaya koyan çalışmanın sonuçlarına göre Karaköy ve Eminönü'nde gelişecek alan olmaması nedeni ile gelişmenin az olduğu buna bağlı olarak da sadece dikey büyümenin gerçekleştığı yerler olarak gösterilmiştir. İstanbul'un diğer alanlarında gelişmenin fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada; Beyoğlu, Eminönü, Üsküdar ve Kadıköy'deki merkezi iş alanlarının yerleri cadde cadde verilmiş ve gelişim sürecine değinilmiştir.

"**İstanbul şehri ve çevresinde sanayi: Özellikler ve dağılış**"[28] adlı makale İstanbul'da sanayi faaliyetlerini ele alan ve 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen bir araştırmanın ilk kısmını oluşturmakta ve hem uygulamalı sanayi coğrafyası hem de şehir coğrafyası çalışması olarak nitelenebilecek bir çalışmadır. Araştırma bulguları; İstanbul Sanayi Odası (İSO) kayıtları, İş ve İşçi Bulma Kurumu (İSKUR) kayıtları, sahada yapılan sanayi kuruluşu tespitleri ve sanayi kuruluşları ile yapılan anket uygulaması ile elde edilmiştir. Ayrıca araştırmacı ekip tarafından sahada tespitler yapılarak ilk etapta 1/5000 ölçekli haritaya veriler aktarılmış, sonrasında bu bilgiler 1/25.000 ölçekli haritaya aktarılarak tesis dağılımlarının bütün olarak görülmesi sağlanmıştır. Diğer taraftan İstanbul sanayisi; tesisler, büyüklük, kuruluş dönemi, çalışan sayısı, ulaşım imkânları, teknik imkânlar, mülkiyet durumu ve dağılış açısından değerlendirilmiştir. Makale içerisinde sanayi kuruluşlarının değişik özelliklerini gösteren 8 tablo ve 8 harita ile 19 fotoğraf kullanılmıştır. İstanbul sanayisi ile ilgili bütünü gösteren ilk ve en önemli coğrafya çalışmasıdır. Sanayinin şehir içi dağılışında merkezi iş sahaları; şehir dışı dağılışta ise saha özellikleri kuruluş yerini tayin eden en önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır.

"**İstanbul'da ilaç ve plastik sanayii: Dağılış ve ilişkiler**"[29] adlı makale bir sanayi kolu üzerine odaklanmıştır ve bu sanayi kolunun İstanbul'daki dağılışını ve yer seçimine göstermektedır. Türkiye Kimya Sanayii Seminerleri kapsamında sunulmuş olan çalışma sempozyum kitabında yayınlanmıştır.

"**Manufacturing and suburbanization in Istanbul**"[30] adlı makale İstanbul Üniversitesi tarafından finanse edilen bir araştırma projesinin sonuçlarını içermektedir.

---

27 Erol Tümertekin, "The growth and changes in the central business districts of Istanbul", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 12, 1968-1969, s. 27-39.

28 Erol Tümertekin, "İstanbul şehri ve çevresinde sanayi: Özellikler ve dağılış", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, no. 17, 1970, s. 33-69. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları 50, 1997, s. 38-64.)

29 Erol Tümertekin, "İstanbul'da ilaç ve plastik sanayii: Dağılış ve ilişkiler", *Türkiye Kimya Sanayii II. Semineri 17-22 Kasım*, TMMOB, 1969, s. 326-336.

30 Erol Tümertekin, "Manufacturing and suburbanization in Istanbul", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 13, 1970-1971, s. 1-40.

Araştırma İstanbul'daki imalat sanayini ve banliyöleşmeyi ele almıştır. Veriler İSO kayıtlarından döküman analizi yöntemi ile elde edilmiş, kayıtlara göre sanayi tesisleri sınıflandırılmış ve adresler üzerinden haritalama yapılmıştır. Makalede sanayi tesislerine, sanayi gelişim bölgelerine ve gecekondu bölgelerine ait 19 adet fotoğraf, 6 Tablo (+4 numara verilmemiş tablo) ve 8 adet harita kullanılmıştır.

Şehir yerleşmelerinin kırsal yerleşmeler üzerindeki etkisinin ele alındığı "**Effects of urban centers on rural settlements**"[31] adlı makalede öncelikle Türkiye'nin kırsal yerleşme özellikleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında şehir yerleşmelerinin kırsal yerleşmeler ile ilişkisi, kent yerleşmelerinin kırsal yerleşmelere olan etkisi bağlamında ele alınmıştır. Örneklem olarak ise, İstanbul'un Sefaköy ve Avcılar köyleri üzerinde durulmuştur. Bu köylerin ulaşım faktörünün de etkisi ile nüfusunun artması, fonksiyonlarının değişmesine değinilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak yerleşmelerin tarihçesine ait literatür taraması, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) nüfus verileri ve saha gözlemlerine yer verilmiştir. Aynı çalışma International Geographical Union (IGU)'nun 1972 yılında Toronto konferansında sunulmuştur.[32]

İstanbul'da yaşayan insanların coğrafi kökenlerini araştıran makale "**A note on the geographic origins of individuals engaged in selected occupation in Istanbul**"[33] İstanbul doğumlu olmayanların nerelerden geldiği üzerinde durmaktadır. Bu çalışma Tümertekin'in daha sonraki yıllarda Özgüç ile kaleme aldığı *Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration* (1977) adlı kitap ile sonuçlanan araştırmanın ilk bulgularına yer vermektedir.

Tümertekin'in uzun yıllar Şehir-Bölge Planlama bölümlerinde verdiği derslerin çalışmalarına yansıması olarak görülebilecek olan "**Yerleşme planlaması: Şehir-Köy İlişkileri**"[34] adlı makale, planlama ile coğrafya arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Bu makale Tümertekin, IGU'nun 1972 Toronto konferansında sunduğu "Effects of urban centers on rural settlements"[35] adlı bildirinin 1973 yılında geliştirilerek yayınlanması ile oluşmuştur. Bu çalışma, Tümetekin'in daha önce kaleme aldığı "Bölge Planlamasında Coğrafyacının Rolü" (1960) çalışmasının alansal ilişkilendirilmesi olarak da görülebilir. Toplam

---

31 Erol Tümertekin, "Effects of urban centers on rural settlements", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 14, 1972-1973, s. 97-106.

32 Erol Tümertekin, "Effects of urban centers on rural settlements", *Proceedings of IGU Conference*, Toronto, Canada, 1972.

33 Erol Tümertekin, "A note on the geographic origins of individuals engaged in selected occupation in Istanbul", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 14, 1972-1973, s. 195-202.

34 Erol Tümertekin, "Yerleşme planlaması", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, no. 18-19, 1973, s. 71-85.

35 Erol Tümertekin, "Effects of urban centers on rural settlements", *Proceedings of IGU Conference*, Toronto, Canada, 1972.

15 sayfadan oluşan makalede kır ve kent yerleşmeleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Kırsal, bölgesel planlama ve yerleşme planlaması ilişkilerine değinilmiştir. Türkiye'deki kır yerleşmelerinin özellikleri ortaya konduktan sonra kır yerleşmeleri ile şehirsel yerleşmeler arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. İki yerleşme tipi arasındaki etkileri; kırdan şehirlere göç ve şehirlerin genişlemesi ile çevrelerindeki kırsal alanları içerisine alması şeklinde tespit edilmiştir.

Planlamaların köy ya da kent planlamasından ziyade daha geniş kapsamlı olarak yerleşmelerin planlaması şeklinde olması görüşü ortaya atılmıştır. Bu bağlamda Christaller'in merkezi yerler teorisine değinilmiştir. Kır yerleşmelerinin tasnifi ile ilgili var olan görüşler üzerinde durularak, kırsal alandaki gelişmenin tamamen plansız bir şekilde cereyan ettiği belirtilmiştir. Plansız gelişen köylerin zamanla plansız kasabalara dönüşeceği, bu alanın şehre çok yakın olması durumunda zaman içerisinde şehir planlama alanına dahil olacağı belirtilerek planlamanın kırdan başlamasının önemine vurgu yapılmıştır. Makalenin ikinci bölümünde ise kasaba ve şehir haline dönüşen örnek yerleşmeler ele alınmıştır. İstanbul'un Sefaköy ve Avcılar köylerinin sanayi faaliyetlerinin etkisi ile nüfuslandığı, İstanbul kentinin bir parçası haline geldiğine ve kırsal özelliğini kaybettiğine değinilmiştir. Tespitlere göre; gelişmenin planlama yapılmadan olması, yeni eklemlenen kent bölgesinin de plansız olması sonucuna neden olmuştur.

İstanbul üzerine araştırmalar yaparken Tümertekin'in dikkatini çeken önemli bir konu olmuştur. Bu tespit yapılan işlerde (mesleklerde) göçle gelen insanların coğrafi kökenlerinin etkili olduğu ve genellikle de aynı bölgelere yerleştikleridir. Tümertekin bir iş kolunda ağırlıklı olarak çalışmada o meslek grubuna yatkınlık kadar, tekelleşmenin de etkili olduğu sonucuna varmıştır. İnşaat işleriyle uğraşanlar, kağıt toplayanlar, hamallık yapanlar, gastronomide çalışanlar ve bunların memleketlerinin ele alındığı araştırma "**İstanbul'da meslek ve coğrafî menşe hakkında bir araştırma**"[36] adıyla 1973 yılında yayınlanmıştır.[37]

"**İstanbul'da nüfusun doğum yerlerine göre dağılışı**"[38], adlı makale daha sonraki yıllarda *Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration* adı ile kitap halinde yayınlanmıştır (bkz. bu makale). Tümertekin'in Özgüç ile birlikte gerçekleştirdiği araştırmanın ilk bulgularına yer vermiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'in nüfus miktarı ve artış oranları kıyaslanmıştır. İstanbul ve İzmir'de yaşayanlar arasında yer alan Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya

36 Erol Tümertekin, "İstanbul'da meslek ve coğrafî menşe hakkında bir araştırma", *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul, 1973, s.173-180.

37 Doludizgin bir gidiş Hürriyet İstanbul eki 25 Ağustos 1999 ve Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, "Avcılar" maddesi, cilt I, s.425.

38 Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, "İstanbul'da nüfusun doğum yerlerine göre dağılışı", *İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü Dergisi*, no. 8-9, 1974, s. 33-70. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları 50, 1997, s. 237-270.)

doğumlular verildikten sonra iç göç ile gelenlere değinilmiştir. Başka illerde doğanların hangi illerden geldikleri üzerinde durulmuş ve tablolar ile sayısal olarak da durum ortaya konulmuştur. Gelenlerin nerede yerleştiği ve aynı yerden gelenlerin şehrin belirli kısımlarında toplanıp toplanmadığı üzerinde durulmuştur. İstanbul dışında doğanların, İstanbul çevresinde nerelere dağıldığının ana çizgileri ile saptanması için ilkokulların ikinci sınıflarında okuyan öğrencilerin babalarının doğum yerleri esas alınıştır. Öğrencilere doldurtulan anketler üzerinden mahalle dağılım haritaları yapılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında muhtarlıklardan elde edilen mahallede ikamet edenleri gösteren nüfus sayıları kullanılmıştır. Elde edilen verilerden İstanbul doğumluların en yoğun olduğu mahalleleri gösteren dağılım haritası yapılmıştır. Daha sonra göç ile gelenlerin nereden geldiğini ve nerelerde yoğunlaştığını gösteren haritalar yapılmıştır. Makalede toplam 10 harita ve 5 tablo kullanılmıştır. Nüfus ve şehir ilişkisini ele alan ve daha sonra yapılan pek çok çalışma için örnek teşkil eden önemli bir araştırma olarak literatürdeki yerini almıştır.

Boğaziçi'nde coğrafi görünümü değiştiren bir faktör olarak sanayinin ele alındığı "**Boğaziçi'nde coğrafî görünümü değiştiren bir faktör olarak sanayi**"[39], ya da "**Industry as a factor in the modification of geographical landscape of Bosphorus**"[40] adlı bu çalışmada İstanbul Boğazı'ndaki sanayileşme incelemiştir. Bölgedeki gelişmeyi, bölge planları ve sahadaki durum üzerinden ortaya koyan bu çalışma, planlamanın sanayi gelişimine etkisini tespit etmek açısından önemlidir. Boğaz kıyısında yer alan sanayi tesisleri ve kum depoları haritalanmış; bunlara ait fotoğraflara yer verilmiştir. İstanbul sanayiinin Trakya, İzmit ve Boğaziçi'nin kuzeyine doğru olan gelişimine değinilmiştir. Büyükdere Vadisi boyunca gelişen sanayileşmeye dikkat çekilmiştir. İstinye Vadisi ve Ayazağa Köyü ile Büyükdere Vadisi arasındaki sanayi gelişimi üzerinde durulmuştur. Büyükdere Vadisi'nde, sanayileşmenin tetiklediği gecekondu alanlarına değinilmiş ve bu durum görsellerle desteklenmiştir. Boğaz boyunca Cendere Vadisi ve Kemerburgaz hattındaki gelişmelere yer verilerek, sanayileşmenin boğaz boyunca kuzeye doğru ilerlediği ortaya konulmuştur. Toplam 30 sayfalık makalede 13 fotoğraf, 3 şekil (harita) kullanılmıştır. Tümertekin daha sonraki yıllarda doktora öğrencisi Çiğdem Aysu'ya İstanbul Boğazı kıyılarındaki gelişmeler ile ilgili doktora tezi yaptırmıştır.[41]

---

39 Erol Tümertekin, "Boğaziçi'nde coğrafî görünümü değiştiren bir faktör olarak sanayi", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, no. 20-21, 1974-1977, s. 41-70. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları 50, 1997, s. 82-100.)

40 Erol Tümertekin, "Industry as a factor in the modification of geographical landscape of Bosphorus", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 15, 1974-1976, s. 1-28.

41 M. Çiğdem Aysu, "Boğaz İçinde Mekânsal Değişim", İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989. http://acikerisim.istanbul.edu.tr/handle/123456789/1793

"**İstanbul'da nüfus dağılışı ve sorunları**"[42] adlı çalışma İstanbul Üniversitesi orman fakültesinde gerçekleştirilen, İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu'nda yer alan "İstanbul'da nüfus dağılışı ve sorunları" konulu konuşmanın ardından katılımcılar ile Tümertekin arasındaki soruları ve hocanın bunlara verdiği cevapları içermektedir. Konuşmayı dinleyenler arasında bulunan coğrafya profesörleri Ajun Kurter, Sırrı Erinç, Metin Tuncel ve Yusuf Dönmez hocaların konu ile ilgili sorularına verdiği cevaplardan oluşan çalışma toplam dört (4) sayfadır. İstanbul üzerine yapmış olduğu çalışmalarından elde ettiği bilgilerinden yola çıkarak nüfusun dağılışı ve sorunları ile ilgili düşüncelerini aktarmış ve çözümler sunmuştur.

"**L'Equilibre urbain-rural et les migrations internes: Cas de la Turquie**"[43] (Kentsel Kırsal Denge ve İç Göç: Türkiye Örneği) adlı çalışma İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışma geliştirilerek daha sonra Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunlarının ele alındığı Kollokyum'da "**Kır-kent dengesi ve göç**"[44], başlığı ile sunulmuş ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.

"**Nüfus hareketleriyle İstanbul**"[45], adlı 14 sayfalık bildiri Tümertekin'in İstanbul nüfusu üzerine yaptığı çalışmaların sonuçlarını aktarmaktadır.

İstanbul'daki sanayi faaliyetlerindeki mekânsal gelişiminin mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik çalışma "**De l'état actuel du développement spatial des activités industrielles en Istanbul**"[46] bir yıl sonra "**İstanbul'da sanayinin alansal dağılımındaki değişimler**"[47] başlığı ile Eskişehir'de düzenlenen 9. Dünya Şehircilik gününde de sunulmuştur. Bu çalışma "**İstanbul çevresinde sanayinin yeni yayılma alanları**"[48] makalesi ile tamamlanmıştır. İstanbul şehrindeki sanayinin desantralisasyonunu ve yeni gelişen sanayi alanlarını ele alan araştırma; İstanbul kenti çevresinde planlı (Organize) sanayi bölgeleri ve planlı olmayan sanayi

---

42 Erol Tümertekin, "İstanbul'da nüfus dağılışı ve sorunları", *İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu* içinde, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yay., no.270, 1980.

43 Erol Tümertekin, "L'Equilibre urbain-rural et les migrations internes: Cas de la Turquie", *Review of the Geographical Institute, University of Istanbul*, no. 17, 1979-1980, s. 1-10.

44 Erol Tümertekin, "Kır-kent dengesi ve göç", *Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kollokyumu* içinde, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yay., no. 1, 1985, s. 53-60.

45 Erol Tümertekin, "Nüfus hareketleriyle İstanbul", *İstanbul Sempozyumu 20-21 Kasım 1981*, İstanbul: SİSAV, 1981, s. 43-56.

46 Erol Tümertekin, "De l'état actuel du développement spatial des activités industrielles en Istanbul", *Ege Coğrafya Dergisi*, sy. 2, İzmir, 1984.

47 Erol Tümertekin, "İstanbul'da sanayinin alansal dağılımındaki değişimler", *Türkiye 9. Dünya Şehircilik Günü 6-7-8 Kasım 1985*, Eskişehir, 1985, s. 28-33.

48 Erol Tümertekin, "İstanbul çevresinde sanayinin yeni yayılma alanları", *Türkiye'de İşletme Biliminin Öncülerine*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü 30. Yıl Yayınları, no. 12, 1985, s. 229-249. (Tekrar Basım: *İstanbul İnsan ve Mekan*, Tarih Vakfı yayınları, no. 50, 1997, s.65-81). Fransızca baskısı: *Eğe Coğrafya Dergisi*, s. 109-128, Ocak 1984.

bölgelerinin etrafının kısa sürede gecekondular tarafından sarıldığı ve kentin bir parçası haline geldiği üzerinde durulmaktadır. Şehrin çevresindeki sanayi bölgelerine 1980'li yıllar itibarı ile Halkalı, Rami, Kurtköy ve Küçükköy örnek olarak gösterilirken, kentin içerisinde kalan sanayi alanlarına Bomonti, Kağıthane, Ayazağa örnekleri verilmiştir. Anadolu yakasında ise; Ümraniye kent içi sanayi alanlarına dâhil edilirken, Dudullu bölgesi ve Şile'ye doğru genişleyen sanayi tesisleri kent dışı sanayi alanı olarak gösterilmiştir. İstanbul sanayisinin İzmit ve Tekirdağ'a doğru genişlediği, İstanbul ili dışına yayıldığı üzerinde durulmuştur. Makalede iki harita kullanılmış; bunlardan ilki ile sanayi gecekondu ilişkisi, ikincisi ile de sanayinin süburbanisasyonu (desantralisasyonu) verilmiştir. Makale, sanayi şehirleşme ilişkisini açıkça ortaya koyma özelliğine sahiptir. Bu özelliği nedeni ile Tümertekin'in şehir coğrafyası çalışmaları arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Tümertekin'in Özgüç ile birlikte İstanbul üzerine yaptığı bir araştırma da "**Yurt dışından dönüşlerini İstanbul'a yapanlar**"[49] üzerinedir. Makale 1980'li yıllarda başta Almanya olmak üzere Türklerin yoğun olarak yaşadığı Batı Avrupa ülkelerinden geri dönüşleri teşvik etmeye yönelik uygulanan politikalar üzerine kaleme alınmıştır. Yurt dışına olan göçün kısa tarihçesi verildikten sonra geri dönüş yapanlardan İstanbul'a yerleşen 80 kişi üzerindeki uygulanan anket sonuçlarına yer verilmiştir. Öncelikle hangi dönemlerde yurt dışına gitmiş oldukları, çalıştıkları ülkeler ve geri dönüş yaptıkları yıllar belirlenmiş ve tablolar halinde makalede yer bulmuştur. Daha sonra bu kişilerin yurt dışında kaldıkları süre, doğum tarihleri, yurt dışına çıktıkları dönemdeki yaşları ve anket yapıldığı dönemdeki yaşları tablo yapılarak değerlendirilmiştir. Ankete katılanların doğum yerleri yine üzerinde durulan bir diğer noktadır. Bu kişilerin yurt dışına gitmeden önceki ve orada bulundukları dönemdeki meslekleri, bu kişilerin eğitim durumları ve kesin dönüş yapma nedenleri tabloya dökülmüştür. Katılımcıların çoğunun orada akrabalarının hala olduğu ve dönüş sonrasında da yarıya yakınının bu ülkeler ile olan bağlarının devam ettiği tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören kendisi ya da ailesi kesin dönüş yapmış 50 öğrencinin verileri değerlendirilmiştir. Aynı anket iki gruba da uygulanmış ve öğrenci gurubu içinde birinci kısımda yer alan tabloların hepsi yeniden oluşturulmuştur. Araştırmanın sonucunda İstanbul şehrini yerleşim yeri olarak seçmeleri üzerinde etkili olan faktörler ortaya konulmuştur. Bunlar; İstanbullu olmak, büyük şehirde bulunma isteği ve olanakların diğer şehirlere göre daha iyi olması gibi nedenler olarak belirlenmiştir. İstanbul'a kesin dönüş yapanların, İstanbul'un büyük nüfus kitlesi düşünüldüğünde mekânsal görünümüne etki etmeyeceği vurgulanmıştır.

49 Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, "Yurt dışından dönüşlerini İstanbul'a yapanlar", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, no. 4, 1996, s. 391-411.

İstanbul'un coğrafi anatomisini ortaya koyduğu çalışma olarak nitelendirdiği "**İstanbul'un Coğrafi Anatomisi**"[50] ya da "**İstanbul: Une métropole Anatolienne**"[51] adlı çalışma Tümertekin'in kaleme aldığı son makaledir. Makalenin girişinde yerleşmelerin oluşmasında insan mekân etkileşimi üzerinde durarak, İstanbul şehrinin konumu ve gelişimine değinmiştir. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki nüfus artışları ve mekânsal yansımaları üzerinde durmuştur. Uzun yıllar devam eden coğrafya çalışmaları ve özellikle İstanbul araştırmalarından sonra kaleme alınan bu makale coğrafyayı inter-disipliner bir yere koymaktadır. İstanbul'un idari fonksiyonunu kaybetmesi ile yaşamış olduğu değişim, eski konakların her bir odasında bir ailenin yaşadığı slumlar haline dönüşmesi ve sosyokültürel yapının bozulması üzerinde durulmuştur. 1950'lerden sonra şehrin surların dışına taşması ve ulaşım arterleri boyunca gelişmesine değinilmiş, gelişen yeni yerleşim alanlarının özellikleri ortaya konulmuştur. İstanbul'un mekânsal yapısında önemli değişikliklerin meydana gelmesinde etkili olan sanayi faaliyetleri ve kentin gelişmesi ile olan ilişkisi ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler daha önce konu ile ilgili yapılan araştırmaların bulguları, güncel veriler ve saha gözlemleri üzerinden yapılmıştır. Tümertekin'in İstanbul şehrinin yapısında değişimler olduğu ve dünya şehri haline geldiği kanaatini ortaya koyan ifadesi önemlidir: "*Başlıca şehir yapıcı fonksiyonlar olan ticaret ve sanayi şehrin metropoliten, hatta dünya şehri özelliklerini kazanmakta oluşuna paralel birbirleri ve konutlarla (daha çok gecekondular) ilişki içinde çoğalmakta ve yer değiştirmektedir.*" Bu ifade kentsel mekânda yaşanan ve devam eden değişim süreçlerini de öngörmektedir. İstanbul'un anatomisini ortaya koymayı amaçlayan makalenin sonunda varılan sonuç İstanbul'un patolojik bir anatomiye sahip olduğudur.

Sonuç

Tümertekin akademik çalışmalarına bölgesel coğrafya ile başlamıştır. Burada istisna olarak doktora tezi "*Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu*" gösterilebilir. Daha sonra kitap olarak basılan bu araştırma, şehir ile de ilişkilendirilebilecek Türkiye'deki ilk uygulamalı çalışmadır. Sonrasında İzmir ve İstanbul'da sanayi faaliyetlerini ele alan makaleler kaleme almıştır. *Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması* adlı çalışma 1965 yıllında yayınlanmış ve Türkiye'de şehri konu alan ve kitap olarak yayınlanan ilk çalışmalar arasındadır. Şehir coğrafyası ile ilgili ilk uygulamalı çalışması olan *İstanbul'da Bir Sanayi Bölgesi: Bomonti. Bir Tatbikî Coğrafya Çalışması* kitabı ile Tümertekin daha önceki çalışmalarından farklı olarak coğrafyanın boş alanlarında birine yönelmiştir. İstanbul araştırmalarının ilki olan

50 Erol Tümertekin, "İstanbul'un Coğrafi Anatomisi", *İstanbul Dergisi*, Tarih Vakfı, sy. 14, 1995, s. 19-25.

51 Erol Tümertekin, "İstanbul: Une métropole Anatolienne", *Hommes et Terres d'Islam*, Mélanges Offerts à Xavier de Planhol (réunis par D.Balland), Tome II, Institut Français de Recherche en Iran, 2000, s. 133-141.

bu kitabı yayınlandıktan dört yıl sonra *İstanbul Sanayiinde Kuruluş Yeri (1972)* adlı kitap tamamlanmıştır. İstanbul'da yaşayan göçmenleri ele alan *Distribution of Outborn Population in Istanbul: A Case Study of Migration (1977)* adlı kitap sanayi üzerine yapılan çalışmalar sonrasında şehir nüfusu üzerine yapılan ilk çalışmadır. Kısa süre sonra genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen veriler kullanılarak *İstanbul'da Nüfus Dağılışı* kitabı ile İstanbul nüfusu bütün olarak mercek altına alınmıştır. Tümertekin'in Türkiye şehirleri üzerine yazdığı ve ders kitabı olarak da kullanılan ilk kitap 1965 yılında yayınlanan *Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırması*dır. Bu çalışmanın devamı olarak değerlendirebilecek *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar* kitabı 1973'te basılmıştır. Bursa üzerine yapılan araştırma ortak bir çalışmanın sonuçlarına yer vermektedir. *Bursa: Nordwestanatolien (1980)* adlı kitap Tümertekin'in Almanlar ile ortak yürüttüğü araştırmanın sonuçlarını kapsar. Tümertekin'in şehri konu alan son kitabı 1997 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayınlanan ve 2014 yılında ikinci baskısı yapılan İstanbul üzerine yapılmış kitap ve makalelerin bir kısmınınım yer aldığı *İstanbul İnsan ve Mekan (1997)*dır. Tümertekin kitabın giriş kısmını güncel olarak kaleme almış ve sonrasında seçilmiş eski çalışmalarına yer vermiştir.

Tümertekin'in şehri konu alan makale, bildiri vb. çalışmaları kitaplarında olduğu gibi daha çok sanayi ve şehir bağlamındadır. Bunlardan ilki "*İzmir'de sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve dağılışı* (1961)"dır. Daha sonra İzmir üzerine yaptığı çalışmanın benzerini "*İstanbul'da sanayi faaliyetlerinin bünyesi ve Türkiye sanayiindeki yeri (1961)*" başlığı ile İstanbul üzerine gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaların hemen ardından "Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu" konulu doktora tezini hazırlarken saha çalışmalarında bulunduğu Karabük üzerine yazdığı "*Karabük'ün Kuruluşu (1962)*" şehir coğrafyası çalışmalarına örnektir. Sanayi şehri bağlamındaki diğer çalışmaları; "*İstanbul'da ilaç ve plastik sanayii: Dağılış ve ilişkiler" (1969)*, "*İstanbul şehri ve çevresinde sanayi: Özellikler ve dağılış*" (1970), "*Manufacturing and suburbanization in Istanbul" (1970)*, "*Boğaziçi'nde coğrafî görünümü değiştiren bir faktör olarak sanayi" (1974-1977)* ve "*Industry as a factor in the modification of geographical landscape of Bosphorus" (1974-1976)* olarak sıralayabiliriz. İstanbul'daki sanayi faaliyetlerindeki mekânsal gelişiminin mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik "*De l'état actuel du développement spatial des activités industrielles en Istanbul" (1984)* adlı makalesi bir yıl sonra "*İstanbul'da sanayinin alansal dağılımındaki değişimler*" (1985) başlığı ile Eskişehir'de düzenlenen 9. Dünya Şehircilik gününde de sunulmuştur. Bu çalışma "*İstanbul çevresinde sanayinin yeni yayılma alanları*" (1985) makalesi ile tamamlanmıştır.

Tümertekin makalelerinde, İstanbul'daki merkezi iş sahalarını da ele almıştır. Bu çalışmaları dört makale halinde yayınlamıştır. Bunlar; "*İstanbul'un Merkezî İş Sahaları*" (1967), "*Central Business Districts of Istanbul*" (1968), "*The growth and*

changes in the central business districts of Istanbul" (1969), "*İstanbul'da meslek ve coğrafî menşe hakkında bir araştırma*" (1973) adlı çalışmalardır.

Tümertekin'in şehir nüfusu üzerine yaptığı ilk çalışma İzmir'i konu alan "*İzmir şehrinde nüfus dağılışı* (1964)" adlı makaledir. Bu konu üzerine daha sonra yaptığı çalışmaların tamamı İstanbul üzerinedir. Bunlar; "*A note on the geographic origins of individuals engaged in selected occupation in Istanbul*" (1973), "*İstanbul'da nüfusun doğum yerlerine göre dağılışı*" (1974), "İstanbul'da nüfus dağılışı ve sorunları" (1980), "*Nüfus hareketleriyle İstanbul*" (1981), "Yurt dışından dönüşlerini İstanbul'a yapanlar" (1985) olmak üzere beş tanedir.

Tümertekin'in bölge planlama bölümlerinde verdiği derslerinin akademik çalışmalarına da yansıdığını görmek mümkündür. Özellikle şehirlerin yatay büyümesi ile yuttuğu kırsal alanlara yönelik bu çalışmaların ortaya koyduğu en önemli sonuç; kırsal alanlara yönelik planlamaların planlı kentleri sağlayacağıdır. Konu ile ilgili dört makale kaleme almıştır. Bunlar; "*Effects of urban centers on rural settlements*" (1972), "*Yerleşme planlaması: Şehir- Köy İlişkileri*"(1973), "*L'Equilibre urbain-rural et les migrations internes: Cas de la Turquie*" (1979-1980), "*Kır-kent dengesi ve göç*" (1985) adlı çalışmalardır.

Sonuç olarak; Tümertekin'in şehri konu alan çalışmalarını sanayi, ticaret, nüfus ve planlama bağlamında olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür. İstanbul üzerine yaptığı araştırmaların ve birikimlerin makale haline getirildiği; Tümertekin'in İstanbul'un röntgenini çektiğini ifade ettiği çalışma, "*İstanbul'un Coğrafi Anatomisi*" (1995) adıyla yayınlanmıştır. Bu makale daha sonra geliştirilerek Fransızca olarak İran-Fransız Enstitüsü tarafından "*İstanbul: Une métropole Anatolienne*" (2000) adıyla yayınlanmıştır.

İstanbul'da doğan, fakat babasının subay olması nedeni ile Anadolu'nun değişik yerlerinde bulunan Tümertekin, Trabzon'da bulundukları sırada Atatürk köşküne giderek Atatürk'ü gördüğünü ve elini öptüğünü duygulanarak anlatmıştı. Üniversite hayatına hukuk eğitimi ile başlayıp, coğrafya ile tamamlayan, yaklaşık 84 yıllık ömrünün büyük kısmını coğrafya ve coğrafi çalışmalara adayan Erol Tümertekin 150 kadar bildiri ve makalenin yanı sıra, bazıları tekrar baskı kitap olmak üzere 50'den fazla kitaba imza atmış bir bilim insanıdır. Fransızca, İngilizce ve İtalyanca bilen Tümertekin, bu sayede pek çok kaynağın orijinaline ulaşmış ve Türkiye'de coğrafyanın çağına uygun hale gelmesine büyük katkılar sağlamıştır. Kendisiyle yapılan bir mülakatta[52] ifade ettiği gibi ona doktora tezi olarak "Karabük Monografyası" verilmiş, fakat yaptığı mücadeleden galip çıkarak hocasını ve yerleşik sistemi ikna ederek tezini "Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu" olarak tamamlamıştır. Aslında Erol Tümertekin yürürken yolunu çizmiş bir bilim adamıdır. Yetiştirmiş olduğu öğrencileri, yayınları var oldukça da fikirleri ile yaşamaya ve katkı sunmaya devam edecektir. Engin insan sevgisi, tenise ve at

52 Toplumsal Tarih Dergisi C: XIII, Sayı: 77, sayfa: 40-43'de Mayıs 2000.

binmeye olan merakı sayesinde farklı disiplinlerden bilim insanları ile etkileşimde olmuş, bunu çalışmalarına da aktarmıştır. Bir görüşmemizde 1995 yılında yayınlanan "İstanbul'un Coğrafi Anatomisi" adlı çalışmanın ismini bir doktor dostu ile yaptığı sohbet esnasında belirlediğini ifade etmişti. Kendisinin öğrencisi olma bahtiyarlığına erişmiş bir kişi olarak hocamızı saygı, minnet ve dua ile anıyoruz.

Şehir Coğrafyacısı olarak Prof. Dr. Erol Tümertekin

Meryem HAYIR-KANAT
Ali YİĞİT

Özet

Onlarca kitap, yüzü aşkın makale çalışması ile Erol Tümertekin, Türk coğrafyasının gelişmesinde ve olgunlaşmasında büyük katkıları olmuş bir bilim adamıdır. Bu makalede Tümertekin'in özellikle son dönem coğrafya çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturan kent ile ilgili araştırmaları ele alınmıştır. Bu yapılırken doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Şehir ile ilgili yazmış olduğu kitapları ve makaleleri, içerik ve uygulanan araştırma yöntemi açısından irdelenmiştir. Uygulamalı coğrafya çalışmalarının ağırlıkta olduğu bu yayınlar, Tümertekin'in doktora tezi olan ve kitap olarak da yayınlanan, "Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu" adlı çalışması ile başlar. Tümertekin'in bu çalışması, Türkiye'deki uygulamalı ve sistematik coğrafya çalışmalarına örnektir. Türkiye'de sanayi coğrafyasının inceleme alanları arasına girmesine neden olan bu çalışma da, Karabük şehrinin kurulus ve gelisim süreci de yer almaktadır. Tümertekin, şehir coğrafyası ile ilgili çalışmalarını daha ziyade sanayinin kuruluş yeri temelinde ele almıştır. Tümertekin'in ikinci kitabı 1965 yılında yayınlanan "Türkiye'de Şehirlerin Fonksiyonel Sınıflandırılması" kitabıdır. Türkiye'de şehir coğrafyası üzerine yayınlanmış ilk kitaptır. Tümertekin, daha sonraki yıllarda şehir sanayi ilişkisini daha çok İstanbul özelinde ele aldığı pek çok çalışmaya imza atmıştır. Tümertekin'in "İstanbul: Une métropole Anatolienne" Hommes et Terres d'Islam (İstanbul: Bir Anadolu Metropolü) makalesi şehirler ve İstanbul üzerine yaptığı çalışmaları ve birikimi yansıtan niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Erol Tümertekin, Literatür, Şehir Coğrafyası, Yöntem, İstanbul.

Prof. Dr. Erol Tümertekin as an Urban Geographer

Meryem HAYIR-KANAT
Ali YİĞİT

Abstract

Erol Tümertekin is a scholar who has made great contributions to the development and consolidation of Turkish geography. This article focuses on the city, which constituted a significant portion of his recent studies. It has employed the method of document analysis. The books and articles he wrote on urban geography have been examined in terms of their content and methodology. His publications focusing on applied geography began with his dissertation entitled "Heavy Iron Industry and its Status in Turkey." This work includes a discussion of the establishment and development of the industrial city of Karabük and was subsequently published as a book. Tümertekin's second book, *Functional Classification of Cities in Turkey*, was published in 1965 as the first book on urban geography. In the following years, he conducted much research on urban-industrial relations with a focus on İstanbul. Tümertekin's last article "İstanbul: Une métropole Anatolienne" reflected the accumulation of his research on cities and İstanbul.

Keywords: Erol Tümertekin, Literature, Urban Geography, Method, Istanbul.